

Papp Szilárd

Szamosújlak, református templom

A Szamos jobb partján fekvő, a középkorban Újlak, illetve Zombokújlak néven ismert faluban 1329-ben már állt egy Keresztelő Szent János tiszteletére szentelt templom. Az erdélyi püspökség szatmári főesperességéhez tartozó egyház a pápai tizedjegyzékekben is szerepel: Péter nevű papja 1334-ben 32 dénár, egy évvel később pedig 15 garas tizedet fizetett.¹ 1429-ben a templom Sebestyén nevű plébánosát említik egy oklevélben.²

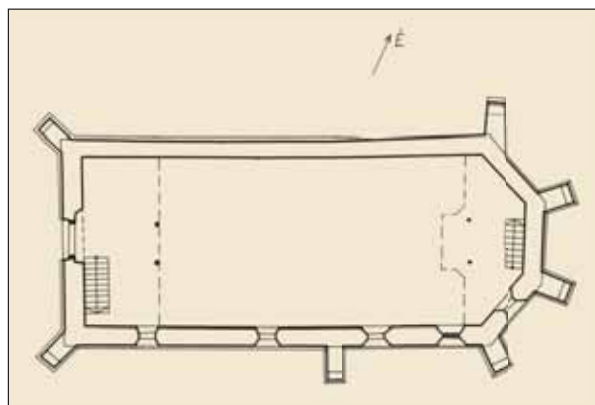
A kisméretű, keletelt épület jórészt jelenleg is középkori formájában áll.³ Téglalap alaprajzú hajójához keletről azonos szélességű, a nyolcszög öt oldalával záródó, kétszakaszos szentély csatlakozik. A szentély északi oldalán az 1990-es évek első felében visszaépített, négyszög alaprajzú sekrestyéépület emelkedik, melynek kiterjedését, dongaboltozatának egykori létét és szentélybe vezető ajtónyílását ásatással és falutatással tisztázták.⁴ A templomot kívülről kétosztagú támpillérek támasztják: a sarkokon átlós elhelyezkedésűek, a szentély és a hajó határára – mind az északi, mind a déli oldalon –, illetve a szentély déli falának közepén pedig a falakra merőlegesek.⁵ A támpillérek részletformák nem jelennek meg, felső részük

1. A templom északnyugat felől

rövid szakaszát a legutóbbi helyreállításkor falazták vissza.⁶ Az épület téglából készült, faragott követ jelenleg csak a sekrestyeajtó kereténél látni.

A templomon egységes lábazat fut körbe, párkányát két, visszaugratott idomtéglassorból alakították ki.⁷ Koronázópárkánya nincs az épületnek. A hajó nyugati falán, középen, egy csúcsíves ajtó, felette egy kisméretű „káróablak” nyílik. Az élszedett keretű ajtó ma téglából van

2. Alaprajz

falazva, de eredetileg valószínűleg kőkeretes volt.⁸ A hajó déli falát két azonosan kialakított, vékony, rézsús bélletű és csúcsíves záródású ablak bontja meg, záradékokat egy-egy orrtag díszíti.⁹ A hajó északi falát nem bontják meg nyílások. A szentélynek a déli falán kettő, a délkeletin egyetlen ablaka van, a többi, szabadon álló szakaszán nincsenek nyílások. Az ablakok kialakítása és mérete nagyjából megegyezik a hajóablakokéval. A déli fal keleti ablaka a helyreállításig be volt falazva, a rekonstrukció során valószínűleg ennek a záradékában kerültek elő *in situ* a többi ablaknál is alkalmazott orrtagok.¹⁰

A hajó belsejében az említett nyílásokon túl nincs középkori részlet. A szentélyt ma nem választja el semmi a hajó terétől, az újkorban elbontott diadalívnek azonban feltárták az alapozását.¹¹ A szentély északi falának a köze-

pén helyezkedik el a szemöldökgyámos lezárású, élszedett profilú, kőkeretes sekrestyeajtó, az északkeleti falszakaszon pedig kisméretű, sátor tetővel záródó fulke mélyed a falba. Előkerült az egykori, félköríves lezárású és élszedéssel profilozott, falazott ülőfülke is a déli fal keleti ablaka alatt. A körítőfalak vakolatában, az egykori falívek mentén bekarcolt csúcsívek jelzik a szentély elpusztult középkori, bizonyosan bordákkal kialakított boltozatát.

A templom épületkutatása során előkerült további részletek arra utalnak, hogy a ma látható szentély egy korábbi szentély átalakításával keletkezett. A fent leírt diadalívpillérektől másfél méterre keletre feltárták egy korábbi diadalív mindkét pillérének az alapozását, a déli körítőfal külső oldalán egy vele nagyjából egy vonalba eső támpillér alapjával együtt.¹² A szentély két déli ablaka közt pedig előkerült egy korábbi ablaknak az elfalazott csúcsíves záradéka. Állítólag egy régebbi, a záradék három oldalán fiókokkal (?) kialakított dongaboltozat maradványa is napvilágot látott volna a szentélyben. Mindezek azt mutatják, hogy a korábbi, szintén boltozott és a sekrestyével együtt épített szentély rövidebb volt a maiénál, és déli, illetve délkeleti falszakaszán egy-egy ablakkal volt csak tagolva. E régebbi szentélyt körítőfalának megtartásával, de diadalíve elbontásával és új építésével – amelyet kívülről támpillérekkel is megtámasztottak – nyugat felé némileg megnyújtották, s déli oldalán egy helyett két ablakot alakítottak ki, köztük új támpillérral.

3. A templom kelet felől

Utóbbira a kétszakaszos bordás boltozat építése miatt lehetett szükség, s talán emiatt emelték meg ekkor az épület falkoronáját is.¹³

A templom két középkori periódusának pontosabb keletzése a kevés és nagyon egyszerű részletforma alapján alig lehetséges.¹⁴ A szentély poligonális záródása miatt az első periódus nem származhat sokkal korábbról, mint

4. A templom belseje nyugat felől

a XIII. század vége – XIV. század eleje. Ha azonban a hajó két déli és a szentély délkeleti ablakának formái eredetiek, az az építés lehetséges alsó időhatárát inkább felfelé tolja el. Hogy ez az épület azonos lehet-e az 1329-ben említett Keresztelő Szent János-templommal, egyértelműen nem zárható ki. A mind méretét, mind kialakítását illetően jóval jelentősebb, nagyjából ekkor épült csengeri plébániatemplom régiesebb részletmegoldásai azonban inkább arra utalnak, hogy az újlaki templom nemigen keletkezhetett a XIV. század közepe előtt, de

felépítése akár a XV. században is elképzelhető. Az átalakítás felső időhatára a stílusváltás és a reformáció miatt nagyjából a XVI. század közepe. Az öt ablak ma egységes formája és arányai az orrtagos bővítéssel együtt a nagy-szekeresi református templom délkeleti szentélyfalán jelenik meg az 1500 körüli időszakból.

A fényképeket Mudrák Attila (1., 3.) és Papp Szilárd (4.) készítette, a rajz őrzési helye: KÖH Tervtár.

JEGYZETEK

¹ NÉMETH 2008. 323–324.

² MMT XI.: 318. (Gergelyffy András).

³ Az épületre ld.: MMT X.: 318–320. (Gergelyffy András) – továbbá az 1990-es évek első felében történt, Székér György által vezetett helyreállítási kivitelezési dokumentációját: KÖH Tervtár, ltsz.: 30618.; SIPOS 2007. 235–239. Az ekkor történt ásatásnak és falkutatásnak – legalábbis pillanatnyilag – nem ismert dokumentációja, így az épület eredeti kialakítását illetően sajnos több ponton csak bizonytalanságokat lehet megfogalmazni.

A templom korábbi és felújítás alatti állapotáról a jelenleg a sekrestyében látható tablók fotói és rajzai adnak még felvilágosítást, ahogy pillanatnyilag ásatási alaprajza is csak itt található meg.

⁴ A sekrestye déli falában, a szentélyajtótól keletre előkerült egy csúcsíves záródású, kisméretű filike, ld.: KÖH Tervtár, ltsz.: 30618.

⁵ Az északi oldalon a sekrestyétől közvetlenül nyugatra álló támpillér, a délin pedig a szentély déli falának pillérét az újkorban elbontották, de a legutóbbi helyreállítások mindkettőt visszafalazták, ld.: KÖH Tervtár, ltsz.: 30618.

⁶ KÖH Tervtár, ltsz.: 30618.

⁷ A párkány profilja nem vehető ki teljesen egyértelműen a meszelés alól, a felső téglasor leginkább negyedhengertagot, az alsó pedig rézsús felületet mutat (KÖH Tervtár, ltsz.: 30618.). A sekrestyében kitett, a feltárás közben készült fotókon is ez a forma gyanítható. A párkány a nyugati fal ajtájának mindkét oldalán merőlegesen befordul a talaj felé.

⁸ A helyreállítás előtt a kapunak egyenes volt a lezárása. A XIX. század végén azonban még tudták, hogy korábban csúcsívvel záródott (KISS K. 1878. 748.), s ez az ív elő is került a falkutatás során. Az eredeti, kőkeretes kialakításra a szentély ülőfülkéjében elhelyezett két, minden bizonnyal az épületkutatás során, másodlagos elhelyezésben

megtalált faragott kötömb utal, melyek egy-egy oldalába számos párhuzamos, függőleges barázdát karcoltak bele utólagosan. Ilyen bekarcolások viszonylag gyakran láthatók templomkapuk kőkeretein (Szatmárban ld. pl.: a szamosbecsi vagy a sárközújlaki (Livada Mică) református templom nyugati kapukeretén), s így a szamosújlaki kövek nemigen származhatnak máshonnan, mint a nyugati ajtóból.

⁹ A helyreállítás előtt orrtagok nem gazdagították az ablakokat. Hogy egykori létükre találtak-e bármilyen nyomot, csak sejteni lehet (ld. erről alább, a szentély ablakaival kapcsolatban).

¹⁰ A befalazott állapotra ld.: MMT XI.: 319. (Gergelyffy András). A helyreállítási dokumentációnak (KÖH Tervtár, ltsz.: 30618.) a templom déli homlokzatát mutató rajzán az ablakbélletek belső része az orrtagokkal együtt mindenhol kiegészítendőként van feltüntetve. Ilyen jelölés a szóban forgó, szintén orrtagokkal ábrázolt ablaknál azonban nem látható.

¹¹ KÖH Tervtár, ltsz.: 30618. – ld. továbbá a templom ásatásának a sekrestyében látható alaprajzát. A templom külsején a diadalívpillérekkel egy vonalba eső északi és déli támpillér utólagosan lett hozzáépítve a körítőfalakhoz (ennek okáról ld. alább). Az ásatási alaprajz a déli diadalívpillér északi oldalához csatlakozva egy négyzetes alapozási tömböt is jelöl, amely szószerkezethez készülhetett.

¹² Az északi oldalon ebben a vonalban csatlakozik a szentélyhez a sekrestye nyugati fala.

¹³ Ld. minderre csupán összefoglaló jelleggel: KÖH Tervtár, ltsz.: 30618., valamint a sekrestye tablóinak rajz- és fotóanyagát. A dokumentáció szerint a szentély átépítésekor a korábbi épület meghagyott három ablakát is átalakították. Hogy ez pontosan mit jelentett, sajnos nem derül ki.

¹⁴ A helyreállítási dokumentációban a két fázist indoklás nélkül a XV. és a XVI. század elejére helyezték, ld.: KÖH Tervtár, ltsz.: 30618.